PHASELIS

Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi
Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies

Issue V (2019)

Morsynos (Dandalaz) Vadisi'nde Bir Kule

A Tower in the Valley of Morsynos (Dandalaz)

Salih SOSLU

<https://orcid.org/0000-0003-2045-116X>

M. Umut DOĞAN

<https://orcid.org/0000-0003-1519-1551>

The entire contents of this journal, *Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies*, is open to users and it is an 'open access' journal. Users are able to read the full texts, to download, to copy, print and distribute without obtaining the permission of the editor and author(s). However, all references to the articles published in the e-journal *Phaselis* are to indicate through reference the source of the citation from this journal.

Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies is a peer-reviewed journal and the articles which have had their peer reviewing process completed will be published on the web-site (journal.phaselis.org) in the year of the journal's issue (e.g. Issue IV: January-December 2018). At the end of December 2018 the year's issue is completed and Issue V: January-December 2019 will begin.

Responsibility for the articles published in this journal remains with the authors.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Citation S. Soslu – M. U. Doğan, "Morsynos (Dandalaz) Vadisi'nde Bir Kule". *Phaselis* V (2019) 283-299. <http://dx.doi.org/10.18367/Pha.19018>

Received Date: 04.07.2019 | Acceptance Date: 19.10.2019
Online Publication Date: 14.12.2019

Editing Phaselis Research Project
www.phaselis.org

Morsynos (Dandalaz) Vadisi'nde Bir Kule

A Tower in the Valley of Morsynos (Dandalaz)

Salih SOSLU* - M. Umut DOĞAN**

Öz: Aydın İli, Karacasu İlçesi sınırlarındaki Dandalaz Barajı, bölgedeki tarım arazileri için önemli bir su kaynağıdır. Barajın etki sahasındaki mevkide Aphrodisias Müzesi Müdürlüğü denetimindeki arkeolojik kurtarma kazıları çerçevesinde 2012 ve 2017 yıllarında ortaya çıkarılmış arkeolojik buluntular, taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları olarak iki grupta incelenmektedir. Bu çalışmalarda *loculus* tipli mezar, seramik, sikke ve takı, yanı sıra, çiftlik yerleşimleri, işlikler ve bir kule tespit edilmiştir. Bu makalenin odak konusu kule, Morsynos (Dandalaz) Vadisi çevresindeki Plarasa, Aphrodisias, Maiandros Antiokheia'sı kentleriyle Maiandros (Menderes) Nehri'nin kavşak noktasındaki iç bölgeler de hakim bir noktada konumlanmaktadır. Kule yapısı, Hellenistik Dönem'de Aphrodisias teritoryumundaki tarım arazileri ve çiftlik alanları ile Morsynos Vadisi güzergahını korumak için oluşturulmuş küçük bir kontrol noktasıdır. Ancak, Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ'da işliklerle bağlantılı olarak tarımsal arazilerdeki ürünler için depolama sahası şeklinde kullanılmıştır. Bu makalede, kulenin Morsynos Vadisi'ndeki stratejik konumu, antik karayolları ile ilişkisi ve tahkimli özellikleri aktararak Hellenistik, Roma dönemleri ve Geç Antik Çağ'daki kullanım amaçları kapsamlı olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Morsynos, Hellenistik, Roma, Kule, Kırsal, İşlik

Abstract: Dandalaz Dam in Karacasu district of Aydın province is an important source of water for agricultural lands in the region. The archaeological recovery excavations carried out under the supervision of the Aphrodisias Museum under the supervision of the Aphrodisias Museum are examined in two groups as archaeological data, movable cultural assets and immovable cultural assets. According to this, tombs of *loculus* type, ceramics, coins and jewelry, rural farm settlements, work buildings and a fortified tower were identified. In the second group, the tower structure is located at the junction of the ancient cities of Plarasa, Aphrodisias, Antiocheia ad Meandrum in the vicinity of the Morsynos (Dandalaz) Valley and the interiors at the junction of the Meandrus (Menderes) River. The tower structure is a small control point which was created to protect the agricultural lands and farm fields and the Morsynos Valley route in the region of Aphrodisias during the Hellenistic Period. However, it was used as storage area for agricultural land in connection with the workshops in the Roman Period and Late Antiquity. In this article, the strategic position of the tower in the Morsynos Valley, its relationship with the ancient highways and its fortified properties have been extensively evaluated in the Hellenistic and Roman periods and in Late Antiquity.

Keywords: Morsynos, Hellenistic, Roman, Tower, Rural, Workshop

* Öğr. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Turizm Rehberliği Bölümü, İstiklal Yerleşkesi, Burdur. ssoslu@mehmetakif.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-2045-116X>

** Ph.D., Edirne Müzesi Müdürlüğü, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın. arkmud@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-1519-1551>

Kule'nin yayımlanması için verdikleri resmi izinden dolayı TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Aphrodisias Müzesi Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz. Arazi çalışmaları ve teknik çizimler konusundaki destekleri için Ayşegül SOSLU'ya ve Mustafa ÇİDEM'e teşekkür ederiz. Ayrıca, makalemize sunduğu bilimsel katkıları için Dr. Murat TAŞKIRAN'a çok teşekkür ederiz.

Giriş

Aydın İli, Karacasu İlçesi sınırlarındaki Güzelköy, Dereköy ve Esençay mevkiindeki Dandalaz Barajı'nda 2012'deki inşaat çalışmalarında tespit edilmiş arkeolojik kalıntılar dikkate alınarak yıl içerisinde Aphrodisias Müzesi Müdürlüğü tarafından baraj sahasında kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda su havzasının doğu cephesindeki yamacın alt kotlarında ilk olarak Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenmiş *loculus* tipi bir oda mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezar odasının yaklaşık 100 m kuzeydoğusundaki tepe noktasında hacimli bosajlı bir duvar kayıtlara girmiştir. 2016'da Dandalaz Barajı etki alanındaki biriktirilmiş durumdaki suyun Devlet Su İşleri (DSİ) 21. Bölge Müdürlüğü yetkilileri tarafından yükseltilmesi projesi gerekçe gösterilerek *loculus* mezar ile bosajlı duvar kalıntısı ve çevresindeki sahada ikinci kez kurtarma kazısı çalışmaları başlatılması planlanmıştır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Aphrodisias Müzesi Müdürlüğü ve DSİ 21. Bölge Müdürlüğü odaklı protokol çerçevesinde 2017'de Aphrodisias Müzesi Müdürlüğü görevlisi Arkeolog M. Umut DOĞAN'ın başkanlığında kurtarma kazısına başlanmıştır. Sonuç olarak, yaklaşık 15.000 m² sahada bir çiftlik ya da işlik mekanı olarak tanımlanabilecek kırsal yerleşimler tespit edilmiştir. 2012'de küçük bir bölümü kaydedilmiş bosajlı duvar çevresindeki "Tepe Sektörü" adlı arkeolojik açmalar çerçevesindeki çalışmalarda bir kule yapısı ortaya çıkarılmıştır.

Bu makalenin temel amacı, Aphrodisias'ın kuzey ve kuzeydoğusundaki Morsynos Vadisi'nde konumlanmış durumdaki kule yapısının vadideki stratejik pozisyonu, işlevsel özelliklerini, kronolojik olarak tarihsel kimlik sürecini ve teknik mimarisi konusundaki bilgileri bilimsel veriler ile destekleyerek açıklamak ve tanıtmaktır.

Kulenin Konumu

Günümüzde Karacasu İlçesi'ni Nazilli İlçesi'ne bağlayan karayolunun yaklaşık 5. km'den başlayarak 7. km'sindeki baraja kadar uzantılı geniş bir sahayı kapsar pozisyonundaki Dandalaz Barajı, kuzey-güney doğrultulu vadideki karayolu ile paraleldir ve karayolunun doğusunda konumlanmaktadır. Baraj adını Morsynos (Dandalaz) Vadisi'nden almaktadır¹. Morsynos Vadisi, Maiandros (Menderes) Vadisi'ne güneydoğu bloktan açılarak set çeker durumdaki küçük bir vadidir². Çevresindeki dağ kuşakları hareketleri (oluşumları) sonucunda sıkıştırılarak oluşturulmuş dikdörtgen şekildedir. Kule, Dandalaz Vadisi üzerindeki baraja doğu bloktan dil gibi uzanmış bir yarımada üzerindedir (Fig. 1). Konumlandırıldığı hafif eğimli sırt, sık çam ağaçları ile kaplıdır ve dağlık coğrafik yapıdadır. Doğuda yaklaşık 2308 m rakımdaki Salbakos, paralelindeki 1000 m yükseklikteki Çubuk ve batıda 1700 m'deki Karıncalı dağlarıyla çevrilidir. Güneyde, yaklaşık 1100 m'deki Avdan Dağı ile Tavas Platosu'ndan yumuşak bir kavisle ayrılmaktadır. Kiepert'in *Atlas Antiquus* adlı eserindeki Küçük Asia odaklı haritası çerçevesindeki antik Aphrodisias kenti (kule ve çevresindeki) sınırları şöyledir; kule, kuzey-güney doğrultulu Kibyra, Tabai, Herakleia Salbakos, Aphrodisias, Plarasa, Esençay Havzası, Maiandros Antiokheia'sı ve Maiandros Nehri hattındaki noktalar ile bağlantılı bir konumdadır³ (Fig. 2).

¹ Morsynos adı, Plin, *Nat*, V. 108'de *Orsinos* olarak geçmektedir.

² Maiandros Nehri, 530 km uzunluğundadır ve Batı Anadolu'nun en uzun nehridir. Apameia'dan (Dinar) başlayarak Priene ve Miletos arasından (Söke) Ege Denizi'ne kavuşmaktadır. Antik ticaretteki zeytinyağı ve mermer taşımacılık gibi iç ve kıyı kentlerdeki sevkiyat işlerinde büyük bir önem taşımaktadır. Davies 2007, 78; Thonemann 2011, 19-22, 239.

³ Kiepert 1892, 10. Coğrafik olarak kule mevkiindeki Dandalaz Barajı'nın su havzasının kaynakları antik Morsynos Nehri, yaklaşık 2308 m yükseklikteki Salbakos'un batısından Karacasu-Tavas Yolu'nu takip ederek Tavas Ovası ile Geyre'deki Aphrodisias'ı geçerek Kuyucak-Azizabat mevkiinin kuzeyindeki Maiandros Nehri'ne karışmaktadır. Magie 2002, 10; Thonemann 2011, 34; Sevin 2016, 132-134, 139-140.

Fig. 1. Dandalaz Kule, Batı Görünüm

Fig. 2. Aphrodisias, Bölgesel Haritası (Kiepert)

Fig. 3. Aphrodisias, Bölgesel Haritası (Barrington)

Barrington'un *Atlas of the Greek and Roman World* adlı eserindeki Aphrodisias ve çevresindeki kent sınırları da eş değerdir⁴ (Fig. 3). Bu bakımdan konumu Aphrodisias, Plarasa ve Maiandros Antiokheia'sı hattındaki geçişleri denetlemek ve güvenlik noktası oluşturmak için uygundur. Dinç bu güzergahı, bazı araştırmacılara dayanarak *Ticaret Yolu* ve *Güney Yolu* olarak tanımlamakta; Miletos ve Ephesos limanlarına sevk edilmiş durumdaki ticari ürünlerin İç Batı Anadolu'daki kentlere ulaştırılmasındaki bir kavşak noktası veya köprü görevindeki bir geçit olarak göstermektedir⁵. Bu özellik, konumunun, yanı sıra çevresindeki alüvyonlu organik topraklar ve verimli tarım arazileri⁶, çömlek üretimi için elverişli killi topraklar (çanak çömlek üretimi)⁷, zeytin bahçeleri⁸ ve üzüm bağları⁹ ile mermer ve zımpara taş ocakları¹⁰ gibi endüstri kaynaklarına sahip olması ile ilgilidir. Tarihsel olarak antik Aphrodisias kenti, MÖ II. yüzyılda kent statüsünü kazanmıştır. Güneybatısındaki Plarasa kenti ile ortak vatandaşlık (*ho demos ho Plaraseon kai Aphrodisieon*) kurarak tek bir politikada birleşmiştir¹¹. Daha sonra iki kent ilişkilerini sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda etkin kılmak ve devam ettirmek için MÖ II. yüzyılın sonu MÖ I. yüzyılın başlarına kadar gümüş sikkeler darp ettirmiştir¹². Bu olay Hellenistik Dönem'deki iki kent kültürünün

⁴ Talbert 2000, 77.

⁵ Dinç 2011, 111-128.

⁶ Staebler 2016, 69.

⁷ Staebler 2016, 69.

⁸ Locky 2012, 203-238.

⁹ Staebler 2016, 69.

¹⁰ Long 2012, 165-202.

¹¹ Chaniotis 2005, 242.

¹² Akurgal 2014, 377.

Dandalaz Vadisi çevresindeki varlıklarını kanıtlaması yönüyle de önemlidir. Ayrıca, Hellenistik Dönem’de Batı Anadolu’daki kentlerdeki gibi iç bölgelerdeki kentlerde de siyasi, sosyal ve ekonomik aktiviteler benzerlik içerisinde. Bu dönemde Anadolu’daki *tetrarşi* gruplar bağımsızlıklarını ilan ederek hakimiyet alanlarını genişletmişlerdir. Hükümleri altındaki topluluklardaki güvenlik stratejileri arttırılmış, toplumsal birliktelik sağlanmış, doğal kaynaklar kullanılarak ekonomik yatırımlar geliştirilmiş ve gelir durumları yükseltilmiştir. Hatta, erk yönetimler, kentlerdeki iç ve dış organizasyonları diri tutarak yaygınlaştırmak ve ilişkileri geliştirmek için de antik karayolları çalışmaları başlatmıştır. Böylelikle, hakimiyet altındaki topluluklar kendilerini dünya vatandaşı olarak görerek Grek kökenli Hellenistik kültürü hızlı ve yaygın bir şekilde kabul etmişlerdir¹³. Bu uygulamalar Hellenistik kültürdeki hegemonyanın bir tezahürü şeklindedir. Öyle ki, Morsynos Vadisi çevresindeki kentlerde de yukarıdaki kültürel özellikler yer almaktadır. Buna göre jeostratejik ve sosyo-ekonomik özellikler, Karia Bölgesi’ndeki Tabae, Aphrodisias, Plarasa ve Maiandros Antiokheia’sı kentleri ve çevre halklarının Morsynos Vadisi hattını hem ticaret rotası, hem de geçiş güzergahı olarak kullandıkları açıktır, yanı sıra, vadiye hakim noktadaki kulenin de tarihsel bilgiler ve coğrafik yakınlık sebebiyle Aphrodisias teritoryumundaki tarım arazileri ve çiftlik yerleşimleri kontrol etmek için inşa ettirilmiş küçük bir güvenlik noktası olarak kullanılmıştır.

Plan ve Mimari Özellikleri

Kule, kuzeybatı yönündedir ve 320 m yüksekliktedir¹⁴ (Fig. 4). Dikdörtgen planlıdır¹⁵. Temel seviyesinde tahriptir ve bloklar dağınık durumdadır (Fig. 5-6). Duvar kalınlıkları eşit olmayıp farklı ölçülerdedir¹⁶. Duvar kalınlıklarındaki nizamilikte doğu, batı ve kuzey duvarlardaki yassı, uzun ve dik olarak yerleştirilmiş şekilde atkı veya kemer bloklarının (emplekton) uzunlukları etkilidir¹⁷.

Fig. 4. Dandalaz Kule

Fig. 5. Dandalaz Kule, Plan

Fig. 6. Dandalaz Kule, Taş Plan

Korunmuş durumdaki duvar iki sıralıdır. Duvarlar, büyük boyuttaki blok ve atkı taşlar ile bütünlük içerisinde. Bu yassı ve dik taşlar dizilimdeki dış cephe duvar, kumaş dokusuna benzemektedir (Fig. 7-8). Kireçtaşı bloklar kullanılmıştır¹⁸. Blokların yükseklikleri eşit şekildedir. Atkı taş duvar ve *isodomik* duvar teknikleri bir aradadır. Buradaki atkı taşlar, hem taş bloklardaki seyrek dizilimi ortadan kaldırmak, hem de sağlamlık derecesini artırmak için kullanılmış önemli bir teknik olarak düşünülebilir. Ön cephedeki bloklar, *rektogonal* şeklinde olup ön yüzleri az bosajlı bırakılmıştır.

¹³ Rostovtzeff 1941, 552, 1039, Davies 2007, 73.

¹⁴ Gps koordinatları, K 37.77953 D 028.60080 ölçüdedir. Gps alan hesabı ise 0.96 m²'dir.

¹⁵ 9.30x8.30 m ölçülerindedir.

¹⁶ Güney duvar 1.60 m'iken, doğu, kuzey ve batı duvarlar, 1.90 m'dir. Simetrik örgülü teknikteki iç duvar, 1.10 m'dir.

¹⁷ Vitr. II. 8. 7; ayrıca bk. Martin 1965, 408-409, Res. 182 a; Akarca 1998, 112-116. Kuledeki atkı taş (emplekton) uzunlukları, yaklaşık 1.40, 1.50 ve 1.60 m aralıklarında değişiklik göstermektedir. Atkı taşlar, doğu ve batıda 3'er, kuzey ve güneyde 2'şer adet olmak üzere yerleştirilmiştir.

¹⁸ Bloklar, 0.30x1.60, 0.35x0.85, 0.50x1.00, 1.30x0.60, 1.50x0.85, 1.40x0.70 m ölçülerindedir.

Kesme taş blokların arka tertibatı, düzensiz ve kaba bırakılmıştır. Derz boşlukları geniştir ve harç kullanılmamıştır.

Fig. 7. Dandalaz Kule, Batı Duvar

Fig. 8. Dandalaz Kule, Batı Duvar Çizim

Duvarlar, taş ve toprak karışımları ile doludur; arka ve ön cephedeki duvar araları, toprak ve çokgen taşlar kullanılarak oluşturulmuş güçlü bir blokajla doldurulmuştur¹⁹. Akarca'da çok katlı kulelerdeki zemin katlarının taş ve toprak şeklindeki karışımlar ile doldurularak kuvvetli bir şekilde inşa edildiklerinden bahseder²⁰. Bu sebeple, kule yapısı da en az iki katlı bir yapı olmalıdır. Ön cephedeki duvarların arkasındaki ikincil duvarlar, *polygonal* tekniktir. Köşe noktadaki blok taşlar, büyük boyutludur ve kesiştikleri blok taşlarla mukavemet oluşturmaktadır. Kesişimdeki köşe noktalar, yüzeyleri bosajlı ve köşeleri girintili çıkıntılı blok taşlarla güçlendirilmiştir. Bu duvardaki örgü teknikler, sağlamlık derecesiyle yakın ilişkilidir. Temel seviyesindeki blok taşlar ve atkı taşları, duvar kalınlıkları ve duvar yapısı konusunda belirleyicidir. Sağlam, geniş ve kuvvetli bir taban yapısı vardır. Kule içerisindeki doğu ve batı konumdaki simetrik uzantılı duvar, dar açılıdır ve sade dolguludur²¹. Kulenin statik ve güç durumunu artırır özelliğindedir. Ancak, simetrik uzantılı duvardaki mimari ve teknik özellikler, kuledeki duvarlar ile bariz bir değişkenlik göstermektedir. Kulenin orijinal durumdaki duvarları kesme blok taşlar ile oluşturulurken, düzensiz *polygonal* teknikteki duvar dikkat çekmektedir. Çokgen taşlar, kuru duvar tekniğinde yapılmıştır. Duvar örgüsü, *polygonal* tekniktir. Bu sebeple, orijinal konumdaki duvarlara göre çok daha sonraki bir dönemde ek duvar olarak inşa edilerek kulede iki odalı bir mekan tasarladıkları varsayılmaktadır. Duvarda iki noktaya da açılır konumda herhangi bir kapı eşik noktası ya da kapı aralık bölümü gibi açıklıklar tespit edilememiştir. Ancak, her iki odaya giriş ve çıkış akışını sağlamak için duvardaki orta noktada kapı şeklinde bir geçiş yeri oluşturdukları öngörülmektedir²². Geç Dönem özelliğindedir ve işlevi belirsizlik konusudur. Nitekim, mimari özellikler, kesin olarak kulenin ayrı dönemlerde eklemeler yapılarak çeşitli işlevler ve amaçlar için kullanıldığını düşündürmektedir. Simetrik uzantılı duvar ile kuzey duvar kesişim noktasının güneyindeki taban boşlukta iki blok taş yer almaktadır. Buradaki blok taşlar, kuleye girişteki doğu kapısının eşik taşlarıdır ve giriş doğu bölümdedir. Roma Dönemi'ne ait çok sayıda kırık ve parçalanmış halde çatı kiremitleri tespit edilmiştir.

Kule Çevresindeki Antik Yollar ve Arkeolojik Bulgular

Kıyı Ege'de Ephesos ve Miletos gibi liman kentlerinin²³ iç ve güney Batı Anadolu'daki kentlerle

¹⁹ Fougères 1898, 130-161, Res. 19-35.

²⁰ Akarca, 1998: 145.

²¹ Buradaki duvar kulenin orijinal durumdaki duvarlarından farklı olarak geç dönemde inşa edildiği için kırmızı renkli teknik bir çizimle gösterilmiştir.

²² Kapı geçiş noktası sarı renk ile gösterilmiştir.

²³ Ephesos ve Miletos kentleri, aynı zamanda Hellenistik Dönem'de Anadolu, Syria, Pers ve Hindistan'a kadarki bölgelerde uluslararası ticaretteki meta/mal sevkiyatının da temsilcisi olmuştur. Rostovtzeff 1941, 654, 804-805.

ilişkiler kurdukları Manius Aquillius (MÖ 129-126) karayolu²⁴, bu hattaki ilk önemli antik güzergahtır. Kentlerin iç bölgelerdeki kentler ile bağlantılar kurdukları başka alternatif antik bir güzergah da Maiandros Nehri'dir²⁵. Buradaki güzergaha kuzey ve güney doğrultulu vadiler ve dar geçitler vasıtasıyla tali (ikincil) yollar bağlanmaktadır. Morsynos Vadisi, teritoryumundaki Aphrodisias ve Plarasa kentlerinin yanı sıra, Ören Köyü çevresindeki Yeşilköy/Yeltepe ve Sarnıçgediği kırsal yerleşimlerinin Maiandros Nehri'ne açıldıkları ikincil önemli bir rotadır. Bu güzergah Tabae ve Kibyra kentleri istikametinde de ilerlemektedir. Bu sebeple, Morsynos Vadisi, antikçağdaki askeri erkanın, yerel halkın kullandıkları ve özellikle ticari birleşimdeki mal sevkiyatı gibi çeşitli amaçlar için ana arterler ile bağlantılı Maiandros Nehri'nden güneydeki Aphrodisias'a geçişteki antik bir güzergahtır ve çevredeki toplumlar için hayati bir önem taşımaktadır²⁶. Hatta, günümüzdeki Aydın, Denizli, Muğla ve Antalya karayollarının geçiş güzergahı ile de benzerlik göstermektedir. Ayrıca, antik karayollarının Maiandros Antiokheia'sı kentinden geçerek Morsynos Vadisi'nde iki kola ayrıldıkları, doğu kanadın Aphrodisias ve Herakleia Salbake hattından Kale Ovası'na uzanırken, batı kanadın güneye yönelerek Plarasa kenti üzerinden Harpasos Vadisi'nin batı noktasına ya da Gordiuteikhos kenti²⁷ ile lokalize edilecek Görle Köyü'nden Mobolla kentine²⁸ doğru geçişsel bir hat oluşturmaktadır.

Morsynos Vadisi'ni aşarak kulenin batısındaki vadi tabanı ile birleşik durumdaki antik karayolu güzergahında bir mil taşı tespit edilmiştir (Fig. 9). Köylüler mil taşını günümüzdeki Dandalaz Barajı'nın batısındaki tarım arazilerinde bulduklarını belirterek karayolları kenarındaki çay bahçesindeki açık araziye getirdikleri konusunda bilgiler vermişlerdir. Mil taşının üst ve alt bölümleri kırıktır. Ancak, gövdedeki yazılı "MH" harfleri açık bir şekilde okunmaktadır²⁹. Kırık üst bölümde harç ile tümlene yapılmıştır. Devşirme bir malzeme olarak çay bahçesinde bir masa olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Mil taşı, antikçağdaki hem kıyı liman kentleri ile iç bölgelerde konumlandırılmış kentlerdeki antik karayolları ve tali yolların bağlantıları, hem de Morsynos Vadisi'nin kuzey-güney doğrultulu kavşak noktası gibi konulardaki belirsizlikleri bir bakıma ortadan kaldırmaktadır.

Fig. 9. Dandalaz Vadisi, Mil Taşı

Strabon, Maiandros Antiokheia'sı kentinden bahsederken Maiandros Nehri üzerindeki bir köprüden söz etmektedir³⁰. Bu köprü ile ilgili olarak kıyı kentleri Miletos ve Ephesos güzergahlarının Maiandros Nehri'ne ulaşarak köprü vasıtasıyla Morsynos çevresindeki kentler ve topluluklar ile karayolu ağı kurdukları veya ulaşım konusundaki geçişleri kolaylaştırdıkları akla gelmektedir.

²⁴ Macpherson 1954, 111-120. Pamphylia, Pisidia bölgeleri kavsindeki Side'den başlayarak Aspendos (Belkis), Sillyon (Asarköy, Yanköy), Perge (Aksu), Klimaks (Döşeme Boğazı), Komama (Şerefhöyük), Takina (Yaralı), Kormasa (Aracivan), Themisonion (Karahüyük), Laodikeia (Goncalı) ve Ephesos'tan Pergamon (Bergama)'a kadar devam etmektedir. Ramsay 1960, 48, French 1994, 31.

²⁵ Strab. XIII. 4. 15, Thonemann 2011, 34.

²⁶ Liv. XXXVIII. 12. 11; ayrıca bk. Umar 1999, 341; Ekici 2013, 19.

²⁷ Romalı konsül G. Manlius Vulso'nun ordusuyla Maiandros Antiokheia'sından Tabae'a (Tavas) giderken uğradıkları yerleşim olarak söz edilen Gordiuteikhos'un, Aydın İli, Karacasu İlçesi, Yazır Mahallesi'ndeki kalıntılar oldukları ve lokasyonel olarak kent ile eşleştirilebileceği ileri sürülmektedir. Ratte 2013, 14.

²⁸ Gül, Özbek ve Karacan 2016, 1-17.

²⁹ Mil taşı konusundaki bilimsel açıklamalı destekleri için Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu'na teşekkür ederiz. Mil taşı, 8 mil olarak hesaplanarak yaklaşık 12 km'ye denk gelmektedir. Bu sebeple, Morsynos (Dandalaz) Vadisi kavşak noktası ile Aphrodisias (Geyre) arasındaki tali antik karayolları hakkındaki tespitleri doğrulamaktadır.

³⁰ Strab. XIII. 4. 15.

Öyle ki, Hellenistik Dönem'deki monarşik reyanın antik karayolları ve köprü işleri hususundaki çabaları az olsa da Roma erkanının özellikle Anadolu'daki kentlerde profesyonel bir şekilde yol yapım ve bakım işleri yürüttükleri bir gerçektir³¹. Bu sebeple, Valerianus (MS 253-260) ve Gallienus (MS 253-268) darplı Maiandros Antiokheia'sı sikkeleri üzerindeki köprü betimleri³² Maiandros ve Morsynos hattındaki ilişkilerin Roma Dönemi'nde de sürdürüldüğünün bir kanıtıdır (Fig. 10).

Fig. 10. Maiandros Antiokheia'sı, Sikke

Ayrıca, köprünün Morsynos Vadisi'ndeki mevcut kalıntıları, Osmanlı Dönemi'ne tarihlenmek istense de, söz konusu antik köprünün devşirme malzemeleriyle Osmanlı Dönemi'nde yeniden inşa edildiği söylenebilir.

Morsynos Vadisi'ndeki antik karayolları, yanı sıra, tarımsal araziler ve kırsal merkezlerdeki çiftlik sahaları gibi noktalar Aphrodisias teritoryumundaki başka tahkimatlar ile kontrol ve güvenlik denetimlerinin sağlandıkları tespit edilmiştir.

Bu konuda ilk olarak Aphrodisias'ın güneybatısındaki Ören Köyü (Yeşilköy/Yeltepe ve Sarnıçgediği) çevresindeki ortaya çıkarılmış tahkimli kırsal yerleşimler, yanı sıra, Aphrodisias'ın doğusundaki Salbakos Dağları, batısındaki Karıncalı ve güneybatısındaki Avdan dağları eteklerindeki tahkimli yerleşimler, bölgedeki savunma alanları için açıklayıcı özelliktedir³³ (Fig. 11). Kule, Aphrodisias'ın yaklaşık 6 km batısındaki Karıncalı Dağları'nın güney sınırındaki tepeliklerde kurulmuş durumdaki Ören Köyü merkezinin batısındaki Yeşilköy/Yeltepe mevkiindedir (Fig. 12). Mimarisi şöyledir; dörtgen planlıdır. Dış cephe blokları bosajlıdır ve *rektogonal* bloklar kullanılmıştır. Hellenistik Dönem özelliklidir. Ören Köyü'nün doğusundaki Sarnıçgediği mevkiinde de bazı mimari kalıntılar yer almaktadır (Fig. 13)³⁴. Buradaki arkeolojik veriler, plan ve teknik özellikleri açısından Yeşilköy/Yeltepe kule ile benzerlik içerisindedir. Kırsaldaki topografik ve stratejik özellikler itibarıyla küçük ölçekli bir tahkimata sahiptir. Bu iki tahkimat yapısına ek olarak Aphrodisias'ın ve Morsynos Vadisi'nin teritoryumu ayrı ayrı yerlerde inşa edilmiş bazı askeri nitelikli yapılar ile de korunmaktadır. Ancak, hepsi tahrip durumdadır ve temel seviyededir. Buna göre Seki Kule, Salbakos dağlarının eteklerindeki kayalık bir mevkide yerleştirilerek Morsynos Vadisi'nin güneyindeki Aphrodisias'ın kırsal sahasını kontrol etmektedir. Hellenistik Dönem'e ait siyah boyalı seramikler ve Roma Dönemi seramikler çok sayıdadır³⁵. Ören Kule, bir gözetleme kulesidir. Morsynos Vadisi ve güneybatısındaki düzlüklerden oluşan platonun aralık noktasından geçerek doğu cephede yükselir durumdaki Avdan Dağı'nın kuzeyindeki dik eteklerde konumlanmıştır. Çevresi duvar yapıları ile çevrilerek güçlendirilmiştir. Kuledeki korunmuş duvar kenarı 7 m uzunluktadır. Kulede Hellenistik Dönem'e ait seramikler ön plandadır³⁶. Yazır Kule, Karıncalı Dağları'nın kuzey bölümünde yerleştirilerek Morsynos Vadisi'nin kuzeydeki girişini kontrol eder pozisyonundadır. Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramikler yoğunluktadır³⁷. Yeniköy Kule, Aphrodisias'ın kuzeyindeki Salbakos Dağları'nın yüksek bir tepelik noktasındadır. Morsynos Vadisi'nin kuzeyindeki ve Aphrodisias'ın çevresindeki kırsal sahayı gözetlemektedir. Hellenistik Dönem seramikler

³¹ Rostovtzeff 1941, 1039.

³² Söner 2017, 139-153. Makaledeki Resim 9'daki sikke Söner'den aktarılmıştır. Valerianus (MS 253-260) ve Gallienus (MS 253-268) dönemlerindeki darp edilmiş sikkelerde köprünün betimleri vardır. Söğüt 2007, 15-24; Dinç 2011, 114. Yukarı Morsynos Vadisi'ndeki yol şebekesi için bk., Ratte 2013, 13.

³³ Staebler 2012, Fig. 1, Tab. 1, 60. Ören (Yeşilköy/Yeltepe) Köyü yakınlarındaki çalışmalar devam etmektedir.

³⁴ Ören Köyü yakınlarındaki Sarnıçgediği mevkiindeki araştırmalar sürdürülmektedir.

³⁵ Staebler 2012, 74.

³⁶ Staebler 2012, 74-75.

³⁷ Staebler 2012, 75-76.

tespit edilmiştir³⁸. Yukarıdaki kule yapıları, Aphrodisias ve Plarasa kentleri teritoryumu, Morsynos Vadisi güney güzergahı ve Salbakos, Tabae, Kibyra hattındaki dar vadilere ve düzlüklere hakim noktalarda konumlanmıştır. Bunlar, Aphrodisias kenti ile bağlantılı ve çevresindeki tarım arazileri ve çiftlik alanları korumak için oluşturulmuş küçük bir güvenlik noktası şeklindedir. Bu sebeple, makale konusundaki kule, teknik ve mimari özellikler yönüyle bölgedeki tahkimatlar içerisindeki ayırt edilebilecek özelliktedir.

Fig. 11. Dandalaz Kule çevresindeki Antik Kentler, Kırsal Yerleşimler ve Tahkimli Noktalar

Literatürde Morsynos Vadisi ve Aphrodisias kentindeki savunma sistemleri hakkındaki bilgiler yeterli değildir; kent içerisindeki mimari yapılar ve heykeller ağırlıklı olarak çalışılmıştır. Buna göre Erim'in Aphrodisias 1982 Yüzey Araştırmaları adlı çalışmasında Morsynos Vadisi dikkatli bir şekilde incelenerek vadideki yamaç bölümlerde Hacılar Höyük'teki gibi taş aletler ve seramikler ile Bizans menşeli yazıtlı bloklar tespit edilmiştir³⁹. Ancak, bu araştırmalar da Prehistorik Dönem ve Geç Antik Çağ odaklı olarak gerçekleştirilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Afrodisias Müze Müdürlüğü başkanlığındaki 2012 ve 2017 yılları kurtarma kazısı çalışmaları çerçevesinde kule, kırsal çiftlik yerleşimleri, ışıklar, *loculus* tipli mezarlar, kırmızı astarlı seramikler, sikkeler ve takılar (yüzük, küpe) ortaya çıkarılmıştır. Makale konusu kule, Morsynos Vadisi'ndeki Aphrodisias, Plarasa ve Maiandros Antiokheia'sı doğrultulu güzergahtaki kentsel ve kırsal yerleşimleri, tarım arazileri ve çiftlik alanları kontrol eder pozisyonundadır, yanı sıra kıyı liman kentlerindeki ticari mal sevkiyatının iç bölgelere kadar ulaşmasındaki önemli bir kavşak noktasıdır.

Kule yapısındaki değerlendirmelerde iki ayrı yöntem kullanılmıştır. İlk olarak kulede tespit edilmiş durumdaki boyalı ve kabartmalı seramik parçaları ile kulenin mimari özellikleri incelenerek

³⁸ Staebler 2012, 76.

³⁹ Erim 1982, 277-278.

kule yapısındaki Erken dönem özellikleri araştırılmıştır.

Kule'deki değerlendirmelerde iki ayrı yöntem kullanılmıştır. İlk olarak kulede tespit edilmiş durumdaki boyalı ve kabartmalı seramik parçaları ile kulenin mimari özellikleri incelenerek kule yapısındaki Hellenistik Dönem özellikleri araştırılmıştır. Daha sonra kule çevresindeki işlikler ve kurtarma kazısı çalışmalarındaki arkeolojik buluntular ile kulenin mimari özellikleri dikkate alınarak yapıdaki Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ özellikleri açıklanmıştır (Fig. 14). Bu kapsamda kulenin işlevsel özellikleri açıklanarak tarihlendirilmesi yapılmıştır.

Kule, Hellenistik Dönem'de Karia⁴⁰, Likya-Pamphylia⁴¹ ve Dağlık Kilikia⁴² bölgelerindeki kırsal sahada çiftlik-kule olarak adlandırılmış yapılarla hem mimari özellikler, hem de konum ve çevresel özellikler ile yakın ilişkilidir. Bu bölgelerdeki Hellenistik Dönem kırsal çiftlik-kule yapıları, yerel bey veya *tetrarşi* grupların hakimiyetindeki teritoryumda güvenlik oluşturmak ve tarım arazilerindeki kontrolü sağlamak için inşa ettirilmiş mekanlar olarak değerlendirilmiştir⁴³. Bu sebeple, kule yapısının Aphrodisias, Plarasa ve Maiandros Antiokheia'sı güzergahındaki antik karayollarının kavşak noktasında konumlanması, çevresindeki kent- sel ve kırsal yerleşimlerle bağlantıda olması, ticaret mallarının sevkiyat rotasında yer alması ve çiftlik alanları ve tarım arazileri gibi iktisadi hayatta etkili unsurlar ile iç içe olması özellikleri, kırsal sahada küçük bir güvenlik noktası olarak yorumlanmasındaki etkenlerdir. Ancak, kurtarma kazısı çalışmalarında Hellenistik Dönem'e ait başka bir mimari yapılar kompleksinin tespit edilememesi, tarihsel olaylardaki belirsizlikler ve yetersiz durumdaki arkeolojik buluntular, kulenin Hellenistik Dönem'deki işlevsel durumu hakkındaki varsayımları artırmaktadır.

Buna göre kuledeki ilk değerlendirmeler mimari özellikler ön planda tutularak yapılmıştır.

Fig. 12. Yeltepe Kule, Kuzey Duvar

Fig. 13. Sarnıçgediği Kule, Batı Duvar

Fig. 14. Dandalaz Kule, İşlik

⁴⁰ Özkaya-San-Barın 1998, 302; Tırpan 1990, 171; İren-Gürbüzer 2005, 13-14.

⁴¹ Konecny 1997, 299-314; Çevik-Pedarras 2005, 439-447; Çevik-Bulut 2007, 105-130; Takmer-Önen 2008, 113-114; Bulut 2018, 681.

⁴² Durugönül 1995, 201-202; Aşkın 2010, 79-81.

⁴³ Rostovtzeff 1941, 551-585.

Yapıdaki atkı taşlar, duvar örgüsü tipi *isodomik* teknik ve monolit şeklindeki yumuşak modüler bloklar, Hellenistik Dönem’deki sur bedenleri ve kulelerde çok kullanılmıştır.

Fig. 15. Dandalaz Kule, Seramikler

Fig. 16. Dandalaz Kule, Seramikler

Fig. 17. Dandalaz Kule, Hellenistik Dönem Seramik Çizimleri

Fig. 18. Dandalaz Kule, Hellenistik Dönem Seramik Çizimleri

Alinda⁴⁴, Euromos⁴⁵, Halikarnassos⁴⁶, Alabanda⁴⁷, Pergamon⁴⁸ ve Keraitai⁴⁹ kentlerindeki Hellenistik kökenli sur bedenleri ve kulelerdeki duvar teknikleri ve materyal kullanımları, kule ile benzerlik içerisindedir⁵⁰. Aphrodisias ve Plarasa kentleri mevkiindeki Yeşilköy/Yeltepe Kule’deki materyaller ve tarihsel dönemler de yakın ilişkilidir. Ürdün’deki antik Gadara kentindeki 3 no’lu Kule’nin planı, mimari ve tarihsel özellikleri ile kulenin taban bölümündeki simetrik duvarının iki odalı bir bölüm oluşturması benzerdir⁵¹. Bu konudaki jeo-stratejik çevresel koşullar, konumu ve mimari özellikler değerlendirilerek yakın örnekler çerçevesinde açıklamalar yapılmıştır. Ancak, antikçağdaki kule ve sur konularındaki itidalli yaklaşımlar dikkate alınarak örneklerde ve değerlendirmelerde öngörüler kapsamındaki açıklamalara yer verilmiştir. Aksi takdirde bu açıklamalar kule yapısındaki dönemselsel ve tarihsel değerlendirmeler için bir standart ve kesin bilgiler oluşturmamaktadır.

Boyalı ve kabartmalı seramikler, tarihlendirme konusundaki bir başka arkeolojik bulgulardır

⁴⁴ Özkaya 2006, 9, Fig. 2; Nossov 2009, 40; Konecny-Ruggendorfer 2014, 714; Gençler-Hamamcioğlu Turan-Vardaroğlu-Aktaş 2017, 81, 86.

⁴⁵ Karlsson 1994, 152, Fig. 6.

⁴⁶ Pedersen 1994, 215-236; Karlsson 1994, 146,147, Fig. 2; Çimen 2004, 18-30; Pedersen 2006, 269-316; Nossov 2009, 40.

⁴⁷ Tırpan 1990, 171-190; Karlsson 1994, 152; Nossov-Delf 2009, 40.

⁴⁸ Radt 2002, 54, Res. 10, 13; Radt 2014, 188-205, 208.

⁴⁹ Metin 2013, 63-67; Metin 2014, 47-50; Metin, Becks, Becks 2014, 171-178; Metin 2017, 17-21; Metin-Soslu-Çidem 2018, 211-212; Metin –Soslu 2019, 243-254.

⁵⁰ Tomlinson 1961, 133; Akarca 1998, 116.

⁵¹ Jansen 2016, 101-129, 276-277.

(Fig. 15-18)⁵². Pembemsi krem renk astarlı ve üzerinde turuncu ile kahverengi renkli bant astar bezemeli kaseler ve kalıp yapımı kaseler ile iç formu (fusiform) unguentariuma ait çok sayıda kırık durumdaki seramik parçalar, tespit edilmiştir. Buna göre Fig. 15'deki kabartmalı nokta bezemeli 1 no'lu skyphos parçası, ortak kültür bölgesindeki benzer örnekleri Laodikeia⁵³ ve Hierapolis⁵⁴ kentlerinde MÖ II. yüzyılın sonu MÖ I. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Fig. 15'deki kabartma çizgi şeklindeki bordür altında lon khymationlu yumurta dizisi bezekli ve taç yapraklı 2 no'lu kabartmalı kalıp yapımı kase parçası, benzer örnekleri Daskyleion⁵⁵, Metropolis⁵⁶, Laodikeia⁵⁷, Hierapolis⁵⁸ ve Atina Agorası⁵⁹ MÖ II. yüzyılın sonu MÖ I. yüzyılın ilk yarısı, Korinthos⁶⁰ ve Tralleis⁶¹ MÖ II. yüzyılın ortasına tarihlenmektedir. Fig. 15'deki uç bölümleri korunmuş uzun taç yapraklarının aralıkları dikey kabartma nokta dizimi ile bezekli durumdaki 3 no'lu kabartmalı kalıp yapımı kase parçası, benzer örnekleri Atina Agorası⁶² ve Korinthos⁶³ MÖ II. yüzyıla tarihlenmektedir. Fig. 16'daki dış yüz ağız kenarından açık kahve, gövdede siyah boyalı ve gövde altı mat renkteki ağız profili veren 1 ve 2 no'lu seramik parçası, benzer örnekleri Alabanda⁶⁴ ve Komana⁶⁵ MÖ II. yüzyıla, Ikonla-Larende⁶⁶ ve Korinthos⁶⁷ MÖ II. yüzyılın ortası, Menekşe Çatağı⁶⁸, Çatalhöyük TP⁶⁹ ve Komana⁷⁰ MÖ III. ve I. yüzyıla, Ceylan Ovası⁷¹, Metropolis⁷² ve Laodikeia⁷³ MÖ I. yüzyıla tarihlenmektedir. Fig. 16'deki disk kaideli ve kaidenin ayak ile birleştikleri yerde oluk şeklindeki halka yivini kabı sarmaladıkları 3 no'lu unguentarium parçası, benzer örnekleri Metropolis⁷⁴ ve Stratonikeia Akdağ Nekropolis'i⁷⁵ MÖ III. ve II. yüzyıla, Tralleis⁷⁶ ve Tralleis Nekropolis'i⁷⁷ MÖ II. yüzyıla tarihlenmektedir.

Kule hakkındaki mimari özellikler ve seramikler konulu değerlendirmeler, Hellenistik Dö-

⁵² Dandalaz Barajı 2017 yılı kurtarma kazısı çalışmalarında Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait çok sayıda küçük buluntular tespit edilmiştir. Buradaki arkeolojik veriler, son kullanım evresi hakkında bilgiler sunmaktadır. Hellenistik Dönem bulguları ise toplamda 15 seramik parçası ile temsil edilmektedir. Kurtarma kazısındaki karışık konteks yapılarında tespit edilerek form ve bezeme özellikleri ile MÖ I. binyılın ilk yarısına ait oldukları ortaya çıkarılmış durumdaki 2 adet seramik parçasının mimari karşılıkları tam olarak anlaşılamamıştır. Bu sebeple, genel olarak MÖ VII. ve VI. yüzyıla tarihlenebilmesi öngörülmüş seramik parçaları, antikçağda başka bir yerleşim sahasından bu noktaya taşınmış olması üzerinde durulmaktadır.

⁵³ Duman 2010, 32, 127, 274, Kat. No. F 36.

⁵⁴ Semeraro 2003, Pl. LVII, 1-16. Benzer örnekler için, Thompson 1934, 362, Fig. 46 C 28.

⁵⁵ Dereboyu 2001, 57, Kat. No. 16

⁵⁶ Gürlü 1994, 9-16.

⁵⁷ Duman 2010, 291, Kat. No: G 3.

⁵⁸ Semeraro 2003, Pl. VII, 7.

⁵⁹ Rotroff 1982, Pl. 65, No. 372 A.

⁶⁰ Edwards 1980, 189-210, 46, C-1980-72.

⁶¹ Saraçoğlu-Çekilmez 2011, 243, 6.b.

⁶² Rotroff 1982, Pl. 58-64, 87, No. 337-339, 342.

⁶³ Edwards 1956, Pl. 49. No.107-109.

⁶⁴ Temel 2015, 15-16, 18, lev. VI. Kat. No 1, 3-4. Res. 11, 13, 14.

⁶⁵ Körsulu 2006, 45-46, lev. 91, Kat. No. 91.

⁶⁶ Bilgin 2004, 61, Çiz. 12, Kat. No. 5.

⁶⁷ Edwards 1975, 36-37, lev.4, Res. 104-105.

⁶⁸ Turan 2006, 43, lev. 1, Kat. No. 2.

⁶⁹ Zoroğlu 2007, 21, Çiz. 7, Kat. No. 7.

⁷⁰ Körsulu 2014, 94, Fig. 9a.

⁷¹ Özdemir 2008, 95, Kat. No. 33.

⁷² Gürlü 1994, 15, Çiz. 7, Kat. No. 24.

⁷³ Duman 2010, 62, lev. XI, Kat. No. A77.

⁷⁴ Gürlü 1994, 179-180, lev.26, Çiz. 36, Kat. No. 125.

⁷⁵ Civelek 2006, 58, Çiz. 3.

⁷⁶ Saraçoğlu-Çekilmez 2011, 247, Res. 13.f., Res. 13.b.

⁷⁷ Civelek 2001, 129, 134, lev. 30, U39-U64.

nem’de MÖ II. yüzyılı işaret etmektedir. Bu konuda arkeolojik tarihleme yöntemleri *terminus ante quem* kullanılarak MÖ II. yüzyıla tarihlenmektedir. Böylelikle, en erken mimari yapı, kule yapısı olarak imar edilmiştir. Yukarıdaki tarihsel özellikler, Aphrodisias kentindeki gümüş sikke darpları ile yakın tarihlidir⁷⁸.

Kurtarma kazısı çalışmalarında ortaya çıkarılmış konutlar, işlikler ve kule ile bitişik durumdaki kompleksli yapılar içerisindeki Roma kökenli kırmızı astarlı seramik parçaları, kulenin yaklaşık MS II. ve III. yüzyılda Roma İmparatorluk Dönemi’nde kullanıldığının bir açıklayıcısıdır. Roma da bu tip kullanımdaki yapılar, hem tarımsal arazileri ve çiftlikleri korumak, hem de güvenlik noktası olarak kullanılmak için imar edilmiş *baris* yapılarını andırmaktadır. Kuledeki kireçtaşı bloklar, batı cephesindeki Geç Antik Çağ’a ait işliklerde devşirme malzemeler olarak kullanılmıştır. İşliklerin inşasındaki dönemde kule yapısının en azından belirli bir bölümünün yıkılmış olduğunu söylemek mümkündür. Kulenin dört cephesi ile işliklerin bağlantılı duvarları ve bağlı olarak inşa edilmiş eklemeler, kulenin depo veya ambar yapıları olarak kullanıldığının bir kanıtıdır. Konuyla ilişkili olarak işlik ve ek oda duvarları ile kuledeki simetrik duvar, kuru duvar tekniğiyle yapıldıkları için benzerlik göstermektedir. Ancak, bu özellik, kesme blok taşlar ve atkı taşlarla örgülü kule duvarları ile bariz bir değişkenlik içermektedir. Bu konuda Geç Antik Çağ’a yakın dönemlerde kulede eklemeler yapılarak tekrardan kullandıkları yorumu yapılabilmektedir. Kule yapısının doğu duvarındaki bloklar, bu cephede inşa edilmiş Roma İmparatorluk Dönemi işliklerinin tam olarak üzerine devrilmiş durumdadır. Bir hat çizerek kuzeydoğu ve güneybatı doğrultulu yıkılmış duvarlar, deprem olayı ile ilişkilendirilmiştir. Batı Anadolu’daki deprem kuşakları ve MS VI. yüzyıldaki depremler, açıklayıcı özelliktedir. Fakat, kule çevresindeki kırsal yerleşimler ve işlikler gibi sosyo-ekonomik odaklı mekanlardaki toplulukların sosyal hayatlarını hangi sebep ya da sebeplerle sonlandırdıkları konusundaki bilgilere ulaşmak güçtür. Geç Antik Çağ’daki iktisadi hayatın değişim-dönüşüm sahası ve yerel idarenin sosyo-ekonomik merkezi kentler, büyük bir öneme sahiptir. Kentler, ortak temel yaşamsal destekleri ile O’nlara yiyecek ve içecek temininde bulunarak destek çıkmış kırsal çiftlik yerleşimler gibi kırsal bölgelerdeki iktisadi hayatla iç içedir⁷⁹. Hakim durumdaki gruplar, kırsal ve kentsel ilişkileri etkin tutmak için kırsaldaki sahalara özel ilgilenmek zorundadır. Kırsaldaki çiftlik yerleşimleri kentlerdeki ekonomik baskılardan kaçanlar içinde önemli bir yerdir⁸⁰. Bu sebeple, Roma Dönemi ve özellikle Geç Antik Çağ’da kule ve çevresindeki yapılarda etkin faaliyetler gerçekleştirdikleri veya yapıları kullandıkları bir gerçektir. Tarihsel olarak bu konuda Erim’in Aphrodisias 1979 Yüzey Araştırmaları adlı çalışmalarındaki Geç Antik Çağ mimari yapıları ve mozaik tabanlı evler⁸¹; Aphrodisias 1980 Yüzey Araştırmaları adlı çalışmalarındaki Agora kapısındaki MS V. yüzyıl konulu yazıt ve bu alandaki mimari dokunun nypheum yapısına dönüştürülmesi ile ilgili tespitler, Geç Antik Çağ’daki sosyo-kültürel ve iktisadi hayat hakkında bilgiler sunmaktadır⁸². Kule çevresindeki sosyal ve ekonomik hareketlilikler, çağdaş durumdaki bazı yerleşimler ile de desteklenmektedir. Aphrodisias’ın batısındaki vadi tabanına konumlanmış Kaklık Deresi bir çiftlik yerleşimidir. Çok sayıdaki skyphos, iğ formu (fursiform) unguentarium ve terra sigillata seramikleri bulunmuştur; MÖ I. yüzyıldan MS IV. yüzyıla kadar bir dönemi işaret etmektedir⁸³. Koca Ören, Morsynos Vadisi’nin güneybatısındaki platonun kuzeydoğusundaki Avdan Dağı’nın güneyindeki tepelik sahadaki çiftlik yerleşimidir. Bu alandaki işlik yapıları ile mutfak kapları ve amphoralar yoğunluktadır. MÖ I. yüzyıldan MS VI. ve

⁷⁸ Chaniotis 2005, 242; Akurgal 2014, 377.

⁷⁹ Mitchell 2016, 440.

⁸⁰ Ergin 2013, 144.

⁸¹ Erim 1980, 37-38.

⁸² Erim 1981, 21-24.

⁸³ Staebler 2012, 81-82.

VII. yüzyıllara tarihlenmektedir⁸⁴. Ayrıca, kurtarma kazısı çalışmaları çerçevesindeki *loculus* tipli mezarlar, kırmızı astarlı seramikler, sikkeler ve takılar (yüzük, küpe) gibi arkeolojik buluntularda gösteriyor ki, MS VI. ve VII. yüzyıllara kadar kule ve çevresindeki teritoryumda sosyal hayat devam etmektedir⁸⁵.

Sonuç olarak, kulenin Batı Anadolu'daki Ephesos gibi kıyı kentleri ile iç bölgelerdeki su kaynaklarının ve verimli tarım arazilerinin başladığı Maiandros Antiokheia'sı, Plarasa ve Aphrodisias kentleri güzergahındaki konumu, bu kentlerle bağlantılı antik ticaretteki karayollarının kavşak noktasında kurulması ve kırsaldaki kırsal yerleşimler ile coğrafik yakınlık durumu gibi özellikler kulenin küçük bir güvenlik noktası olarak kullanıldığının güçlü bir kanıtıdır. Kuledeki kesme taş bloklar ile oluşturulmuş *rektogonal* teknik ve çokgen taşlar kullanılarak kuru duvar teknikle yapılmış *polygonal* teknik duvar örgüsü tipleri de Hellenistik ve Roma dönemleri ile Geç Antik Çağ'a ait duvar özellikleridir. MÖ II. yüzyıla ve MS II. ve III. yüzyıllara ait seramik parçaları ve kurtarma kazısı çalışmaları çerçevesindeki arkeolojik materyaller değerlendirilerek Aphrodisias teritoryumundaki kulenin Hellenistik Dönem'den Geç Antik Çağ'a kadar küçük bir güvenlik merkezi olarak kullanıldığı ve daha sonra simetrik uzantılı geç bir duvar yapısı ile de depolama ve hububat odaları şeklinde ikiye bölünerek çevresindeki işliklerle kompleksli bir yapı oluşturduğu öngörülmektedir. Ayrıca, Hellenistik Dönem kule yapısındaki bloklar, Geç Antik Çağ'daki işlik mekanlarının ve ek odaların inşasında devşirme malzemeler olarak kullanılmıştır. Böylelikle, kule, yalnızca askeri nitelikli bir yapı olarak değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik yapıdaki işlikler için de bir depo veya ambar işlevindedir.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

- Liv. *perioch.* (= Livius, *Ab urbe condita librorum periochae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: Livy, *From the founding of the city*, A. C. Schlesinger, I-XIV. London 1967.
- Plin. *Nat.* (= G. Plinius Secundus, *Naturalis Historiae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Naturalis Historia*. Eds. L. Ian – C. Mayhoff. London 1967 - 1970.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*) Kullanılan Metin ve Çeviriler: Antik Anadolu Coğrafyası (*Geographika*) XII-XIII-XIV. Çev. A. Pekman. İstanbul 2009.
- Strabon, Coğrafya. Çev.: A. Pekman. İstanbul 2000.
- Vitr. *de Arch.* (= Vitruvius. *De Architectura*) Kullanılan Metin ve Çeviri: On Architecture. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York 1931-1934 (The Loeb Classical Library). Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev. S. Güven. İstanbul 1998.

Modern Literatür

- Akarca 1998 A. Akarca, *Şehir ve Savunması*. Ankara 1998.
- Akurgal 2014 E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*. Ankara 2014.
- Aşkın 2010 E. Aşkın, "Korykos'un (Dağlık Kilikia) Hellenistik Dönemi Üzerine Gözlemler/Observations on The Hellenistic Period of Korykos (Rough Cilicia)". *Tüba-Ar* 13 (2010) 77-89.
- Bilgin 2004 M. Bilgin, *Konya-Karaman İlleri Hellenistik ve Roma Çağı Keramikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya 2004.
- Bulut 2018 S. Bulut, "Lykia'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Üzerine Bir Ön Değerlendirme" *Cedrus VI* (2018) 675-700.

⁸⁴ Staebler 2012, 82-83.

⁸⁵ Bu konudaki arkeolojik buluntular üzerinde herhangi bir bilimsel çalışmalar gerçekleştirilememiştir. Bu sebeple, detaylı aktarımlar sağlanamamıştır.

- Chaniotis 2005 A. Chaniotis, "The Memory of War", Eds. A. Chaniotis, *War in the Hellenistic World*. Cambridge (2005) 214-244.
- Civelek 2001 A. Civelek, *Tralleis Nekropolisi Buluntuları Işığında Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 2001.
- Civelek 2006 A. Civelek, "Stratonikeia Akdağ Nekropolis'i'den Bir Mezar". *Anatolia* 30 (2006) 47-64.
- Çevik – Pedarros 2005 N. Çevik – I. P. Pedarros, "Kelbessos Dans Le Beydağ. Un Peripolion Sur Le Territoire De Termessos De Pisidia: Resultats Preliminaires". *Anatolia Antiqua* XXIII (2005) 439-447.
- Çevik – Bulut 2007 N. Çevik – S. Bulut, "The Belen And Kelbessos Farmsteads with Towers on The Border of Pisidia-Lycia and Some Thoughts on Security in The Countryside". *Adalya* X (2007) 105-130.
- Çimen 2004 L. Çimen, *Halikarnassos Yarımadası Şehir Surları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi. Muğla 2004.
- Davies 2007 J. K. Davies, "Hellenistic Economies", Ed. Glenn R. Bugh, *The Hellenistic World*, Cambridge (2007) 73-92.
- Dereboyu 2001 E. Dereboyu, "Daskyleion Kabartmalı Kaseleri ve Batı Yamacı Kapları Kronoloji ve Üretim Yeri Problemleri". Ed. C. Abadie-Reynal, *Les Ceramiques En Anatolie Aux Epoques Hellenistique Et Romaine*. Paris (2001) 55- 63.
- Dinç 2011 R. Dinç, "Antiokheia Ad Maeandrum Yakınlarındaki Roma Köprüsü". Eds. A. Özkan – Ş. Dönmez, *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri/Önder Bilgi'ye Armağan*. Ankara (2011) 111-128.
- Duman 2010 B. Duman, *Laodikeia Hellenistik ve Erken Roma Dönemi Seramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya 2010.
- Durugönül 1995 S. Durugönül, "Kilikia Kulelerinin Tarihteki Yeri". *Arkeoloji Dergisi* 3 (1995) 197-202.
- Edwards 1956 R. G. Edwards, "Hellenistic Pottery". *Hesperia* 10 (1956) 79-241.
- Edwards 1975 R. G. Edwards, *Corinthian Hellenistic Pottery* (Corinth Vol. VII, III). New Jersey 1975.
- Edwards 1980 C. M. Edwards, "Moulded Relief Bowls". *Hesperia* 50 (1980) 189-210.
- Ekici 2013 M. Ekici, *Karia Şehir Sikkeleri ve Lagina'da Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya 2013.
- Ergin 2013 G. Ergin, *Anadolu'da Roma Hakimiyeti*. İstanbul 2013.
- Erim 1983 K. Erim, "Aphrodisias 1982", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 5, (1983) 275-283.
- Fougeres 1898 G. Fougeres, *Mantinee Et l' Arcadie Orientale*. Paris 1898.
- French 1994 D. H. French, "1993 Küçük Asya Roma Yolları ve Miltaşları". *Ast* 12 (1994) 29-37.
- Gençer et al. 2017 F. Gençer, M. Hamamcıoğlu Turan, M. Vardaroğlu, E. Aktaş, "Karya, Alinda ve Latmos'daki İki Helenistik Kulenin Yapısal Dayanımının Değerlendirilmesi". *6th International Symposium On Conservation And Consolidation Of Historical Structures/Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması Ve Güçlendirilmesi Sempozyumu*, 2-4 Kasım, Trabzon (2017) 79-89.
- Gül-Özbek-Karacan 2016 M. Gül, A. Özbek, E. Karacan, "Rock fall hazard assessment in Asar Hill, Ancient Mabolla City, Muğla-SW Turkey", *Environmental Earth Sciences* 75/19 (2016) 1-17.
- Gürler 1994 B. Gürler, *Metropolis'in Hellenistik Dönem Seramiği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 1994.
- İren – Gürbüz 2005 K. İren – M. Gürbüz, "Didyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2004 Yılı Arkeolojik Envanteri ve Yüzey Araştırması". *Tüba-Ar* 4 (2005) 7-32.
- Jansen 2016 B. Jansen, "Defensive Funktionen". Eds. S. Müth, P. I. Schneider, M. Schnelle, D. De Staebler, *Ancient Fortifications I*. Philadelphia (2016) 101-125, 273-277.
- Karlsson 1994 L. Karlsson, "Thoughts About Fortifications in Caria From Maussollos to

- Demetrios Poliorketes". *Rea* 96 (1994) 141-153.
- Kiepert 1897 H. Kiepert, *Atlas Antiquus*. Berlin 1897.
- Konecny 1997 L. A. Konecny, *Hellenistische Turn Gehofen Zentral Und Ost Lykien*. Wien 1997.
- Konecny – Ruggendorfer 2014 L. A. Konecny – P. Ruggendorfer, "Alinda in Karia: The Fortifications". *Hesperia* 83 (2014) 709-746.
- Körsulu 2006 H. Körsulu, *Nagidos Hellenistik Dönem Seramikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi. Mersin 2006.
- Körsulu 2014 H. Körsulu, "Hellenistic Period Pottery from Comana in Cappadocia". *Cedrus* 2 (2014) 89-133.
- Lockey 2012 I. Lockey, "Ancient Olive Oil Production and Rural Settlement". Eds. C. Ratte, P. D. De Staebler *Aphrodisias V: The Aphrodisias Regional Survey*. Darmstadt/Mainz (2012) 203-238.
- Macpherson 1954 J. W. Macpherson, "Roman Roads and Milestones of Galatia". *Anatst* 4 (1954) 111-120.
- Magie 2002 D. Magie, *Anadolu'da Romalılar 2*. Çev.: Ö. Çapar-N. Başgelen. İstanbul 2002.
- Martin 1965 R. Martin "Manuel D'architecture Grecque". *I. Matériaux Et Techniques* (1965) 408-409.
- Metin 2013 H. Metin, *Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları*. Burdur 2013.
- Metin 2014 H. Metin, *Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları*. Burdur 2014.
- Metin et al. 2014 H. Metin, B. A. P. Becks, H. R. Becks, "Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2013". *Anmed* 12 (2014) 171-178.
- Metin 2017 H. Metin, *Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları*. Burdur 2017.
- Metin et al. 2018 H. Metin, S. Soslu, M. Çidem, "Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2017". *Anmed* 16 (2018) 208-215.
- Metin et al. 2019 H. Metin, S. Soslu, "Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2017", *AST* 36.2 (2019) 243-254.
- Mitchell 2016 S. Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641*. Çev.: T. Kaçar. Ankara 2016.
- Nossov 2009 S. K. Nossov, *Greek Fortifications of Asia Minor 500-130 BC from the Persian Wars to The Roman Conquest*. New York 2009.
- Özdemir 2008 F. H. Özdemir, *Yukarı Ova (Ceylan Ovası) Hellenistik Dönem Seramiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi. Adana 2008.
- Özkaya 2006 V. Özkaya, "Alinda: Kentsel Dokusu ve Nekropol Kalıntıları ile Karia Bölgesi'nde Bir Kent". Eds. Ö. Erkanal, E. Özgen, *Hayat Erkanal'a Armağan. Kültürlerin Yansıması/Studies in Honor of Hayat Erkanal. Cultural Reflections*. İstanbul (2006) 7-17.
- Özkaya et al. 1998 V. Özkaya, O. San, G. Barın, "Alinda (Karpuzlu)". *AstXVI* (1998) 299-324.
- Pedersen 1994 P. Pedersen, "The Fortifications of Halikarnassos". *Rea* 96 (1994) 215-236.
- Pedersen 2006 P. Pedersen, "The City Wall of Halikarnassos". Eds. R. Van Bremen-J.-M. Carbon, *Proceedings of The First International Conference on Hellenistic Karia*, 29 June–2 July. Paris (2006) 269-316.
- Ramsay 1960 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. İstanbul 1960.
- Radt 2002 W. Radt, *Pergamon-Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*. İstanbul 2002.
- Radt 2014 W. Radt, "Location And Development of Ancient Pergamon". Eds. F. Pirson, A. Scholl, *Pergamon A Hellenistic Capital in Anatolia*. İstanbul (2014) 188-208.
- Ratte 2013 C. Ratte, "Introduction". Eds. C. Ratte, P.T. De Stabler, *Aphrodisias V: The Aphrodisias Regional Survey*, Darmstadt/Mainz (2013) 1-38.
- Rotroff 1983 S. Rotroff, "Three Cistern Systems on the Kolonos Agoraios". *Hesperia* 52, No. 3 (1983) 257-297.
- Saraçoğlu-Çekilmez 2011 A. Saraçoğlu - M. Çekilmez, "Tralleis Batı Nekropolis ve Konut Alanı Hellenistik

- Dönem Seramiği: 2006-2007 Buluntuları". *Collan X* (2011) 219-249.
- Semeraro 2003 G. Semeraro, "Hierapolis De Phrygie. Les Ceramiques A Relief Hellenisiques Et Romaines". Eds. C. Abadie-Reynal, *Les Ceramiques En Anatolie Aux Epoques Hellenistique Et Romaine*. Paris (2003) 83- 89.
- Sevin 2016 V. Sevin, *Anadolunun Tarihi Coğrafyası*. İstanbul 2016.
- Söğüt 2007 B. Söğüt, "Antik Dönem'de Salbakos Dağı ve Kalıntıları". Ed. A. Özçelik, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*. 2, 6-8 Eylül. Denizli (2007) 15-24.
- Söner 2017 R. H. Söner, "Antiokheia Ad Maeandrum Antik Kenti". *Humanitas* 5/9 (2017) 139-153.
- Staebler 2012 P. D. Staebler, "Roman Pottery". Eds. C. Ratte and P. D. De Staebler, *The Aphrodisias Regional Survey*, Mainz (2012) 59-86.
- Staebler 2016 P. D. Staebler, "The Building Experience". Eds. S. Müth, P. I. Schneider, M. Schnelle, D. De Staebler *Ancient Fortifications I* Philadelphia (2016) 61-74.
- Takmer – Tüner Önen 2008 B. Takmer - N. T. Önen, "Batı Pamphylia'da Antik Yol Araştırmaları: Via Sebaste'nin Perge-Klimaks Arası Güzergahında Yeni Bir Yol Kalıntısı". *Adalya XI* (2008) 109-132.
- Talbert 2000 R. J. A. Talbert, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton - Oxford 2000.
- Temel 2015 A. Temel, *Alabanda Payandalı Sarnıç Hellenistik ve Roma Dönemi Seramikleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın 2015.
- Thompson 1934 H. A. Thompson, "Two Centruies of Hellenistic Pottery". *Hesperia* III (1934) 311-480.
- Thonemann 2011 P. Thonemann, *The Maeander Valley: A Historical Geography from Antiquity to Byzantium*. Cambridge 2011.
- Tirpan 1990 A. Tirpan, "Alabanda". *Ast* 7 (1990) 171-190.
- Tomlinson 1961 R. Tomlinson, "Emplekton Masonry and Greek Structural". *Jhs* LXXXI (1961) 133-140.
- Turan 2006 D. Turan, *Menekşe Çatağı Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi. Edirne 2006.
- Umar 1999 B. Umar, *Karia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*. İstanbul 1999.
- Zoroğlu 2007 C. Zoroğlu, *Çatalhöyük Tp Alanı Klasik Roma Çağı Seramiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. Konya 2007.